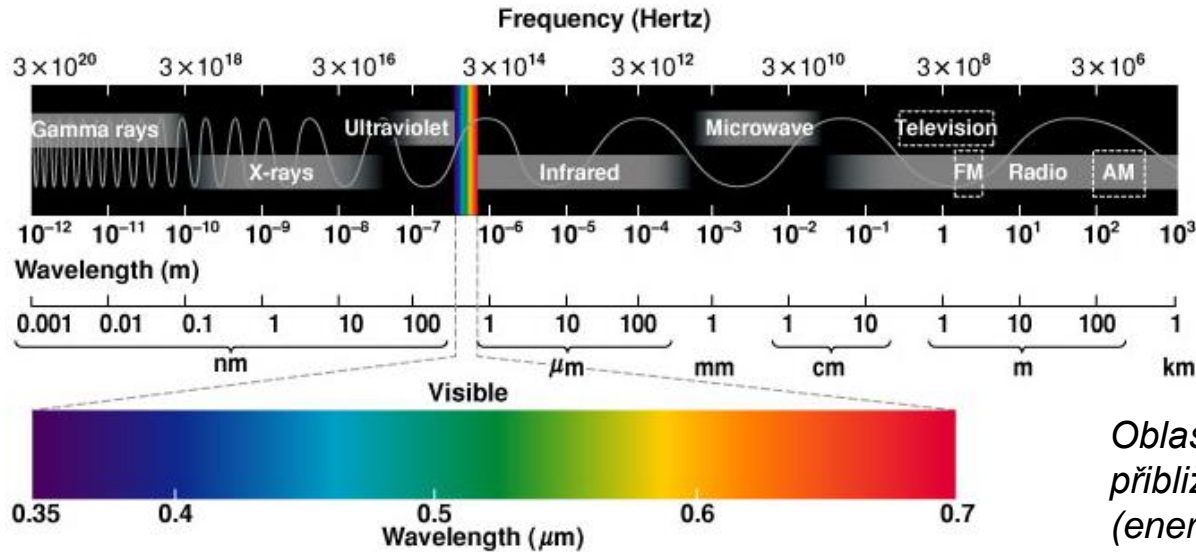

Chemie a fyzika pevných látek – přednáška 13

OPTICKÉ VLASTNOSTI PEVNÝCH LÁTEK

Optické vlastnosti pevných látek – odezva materiálu vystaveného elektromagnetickému záření

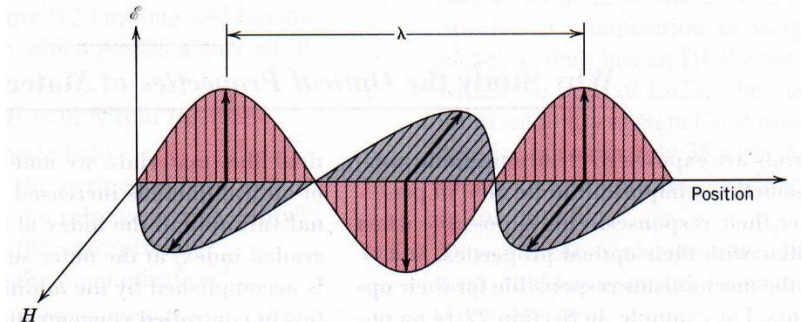

*Oblast viditelného světla
přibližně 400 – 700 nm
(energie 3,1 – 1,7 eV)*

dualistická povaha záření

příčné vlnění spojitého elektromagnetického pole – vektory elektrické a magnetické složky jsou na sebe kolmé a kmitají kolmo na směr šíření vlny

proud diskrétních energetických kvant (fotonů),
energie $E = h\nu = hc/\lambda$

Tepelné záření pevných látek

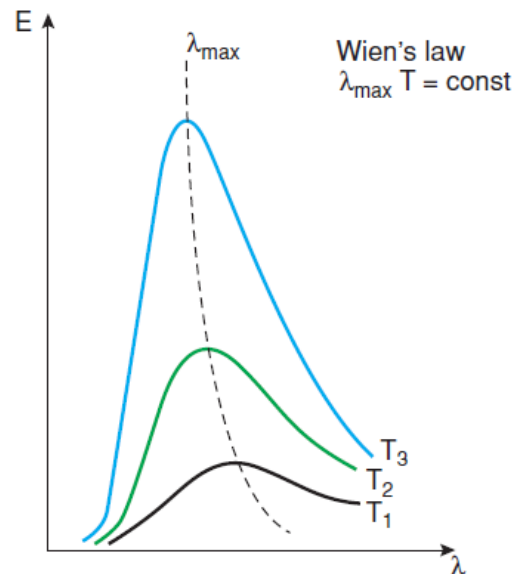
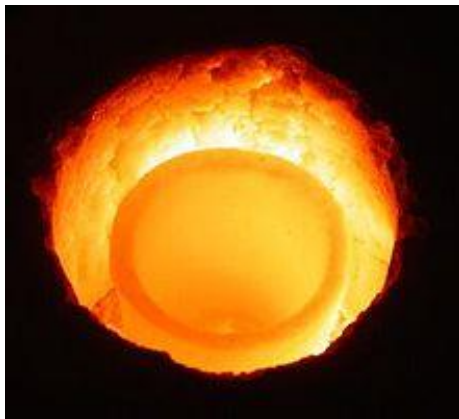
pevná látka záření absorbuje i vyzařuje; tepelné záření = elektromagnetické záření generované tepelným pohybem částic (rovnovážný charakter, závisí na teplotě)

vyzařování absolutně černého tělesa (Planckův zákon)

$$E(\nu)d\nu = \frac{8\pi h\nu^3}{c^3} \frac{d\nu}{\exp\left(\frac{h\nu}{kT}\right) - 1} \rightarrow I(\lambda, T) = \frac{2\pi h^2 c}{\lambda^5 \exp\left(\frac{hc}{\lambda kT}\right)} \quad [Wm^{-2}]$$

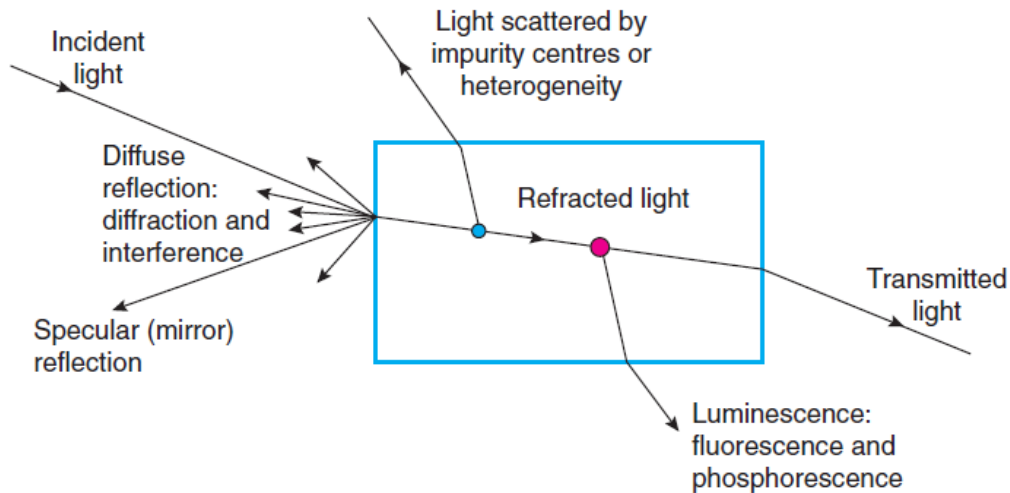
spojité spektrum v širokém oboru vlnových délek; maximální energie vyzařována při určité vlnové délce, která se zmenšuje s rostoucí teplotou (Wienův posunovací zákon)

$$\lambda_{max} = \frac{b}{T} \quad b = 2,898 \cdot 10^{-3} \text{ m K}$$

Temperature (°C)
550
630
680
740
770
800
850
900
950
1000
1100
1200
1300

Interakce pevné látky s elektromagnetickým zářením

- odraz a rozptyl záření na fázových rozhraních
- refrakce záření při přechodu mezi různými prostředími
- polarizace záření
- absorpce záření
- luminiscence po excitaci aktivních center

absorpce a emise elektromagnetického záření souvisí s přechody elektronů mezi stavy o různé energii

Odraž záření

interakce s hladkým rovným povrchem, rozměry mnohem větší ve srovnání s vlnovou délkou dopadajícího záření, úhly dopadajícího a odraženého záření vzhledem k normále jsou stejné
excitace/deexcitace elektronů → rozkmitání elektronových obalů vůči jádrům, oscilující atomární dipóly generují záření bez ztráty energie

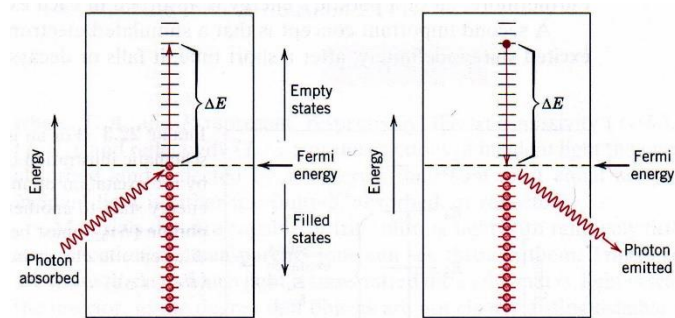
přenos energie na další atomy (záření proniká do materiálu), část záření směřuje zpět (odraz od fázového rozhraní)

Materiály s volnými elektrony (kovy)

snadná excitace elektronů do neobsazených energetických hladin ve valenčním pásu

absorpce záření v povrchové vrstvě, většina je odražena zpět a neproniká do materiálu

hladké povrchy odrážejí záření stejnoměrně

Rozptýlený odraz

hrubé povrchy → odraz záření do všech směrů, snížení intenzity odraženého záření

rozměr objektů na povrchu nebo uvnitř materiálu srovnatelný s vlnovou délkou záření, objekty působí jako sekundární zdroje záření

→ difrakce a interference záření

→ rozptýl a absorpce záření (transparentní materiál se mění na průsvitný nebo opakní)

$$I_0 = I_r + I_s + I_a + I_t \quad R + S + A + T = 1$$

Odrazivost některých materiálů ($\lambda = 589 \text{ nm}$):

leštěné stříbro 0,95

leštěné zlato 0,74

diamant 0,19

čerstvý sníh 0,92

bílý papír 0,82

černý papír 0,05

Maxwellovy rovnice – šíření elektromagnetické vlny v pevné látce

$$\operatorname{rot} \vec{E} = -\mu_0 \mu_r \frac{\partial \vec{H}}{\partial t} \quad (\text{Faradayův indukční zákon})$$

$$\operatorname{rot} \vec{H} = \frac{\partial \vec{D}}{\partial t} + \vec{j} \quad (\text{Ampérův zákon celkového proudu})$$

$$\operatorname{div} \vec{D} = \rho \quad (\text{Gaussův zákon elektrostatiky})$$

$$\operatorname{div} \vec{H} = 0 \quad (\text{zákon spojitosti indukčního toku})$$

($\vec{j}$ - proudová hustota, ρ - hustota volného náboje)

Maxwellovy rovnice lze použít, je-li vlnová délka elektromagnetické vlny mnohem větší, než rozměry nehomogenit v pevné látce (viditelné světlo $\lambda \sim 10^{-7}$ m, mřížkové parametry $\sim 10^{-9}$ m)

Poznámka:

divergence vektoru přiřazuje vektorovému poli $\vec{v}(x, y, z)$ skalární pole $s(x, y, z)$

$$\operatorname{div} \vec{v} = \nabla \cdot \vec{v} = \frac{\partial v_x}{\partial x} + \frac{\partial v_y}{\partial y} + \frac{\partial v_z}{\partial z}$$

rotace vektoru přiřazuje vektorovému poli $\vec{v}(x, y, z)$ jiné vektorové pole $\vec{u}(x, y, z)$

$$\operatorname{rot} \vec{v} = \nabla \times \vec{v} = \left(\frac{\partial v_z}{\partial y} - \frac{\partial v_y}{\partial z} \right) \vec{i} + \left(\frac{\partial v_x}{\partial z} - \frac{\partial v_z}{\partial x} \right) \vec{j} + \left(\frac{\partial v_y}{\partial x} - \frac{\partial v_x}{\partial y} \right) \vec{k}$$

Materiálové vztahy (parametry prostředí, kterým se elektromagnetické vlnění šíří)

předpoklad: málo intenzivní elektromagnetické pole (není schopno vyvolat nelineární odezvu), nemagnetické, homogenní a izotropní prostředí

$$\rightarrow \mu_r = 1, \rho = 0, \vec{D} = \varepsilon_0 \varepsilon_r \vec{E}, \vec{j} = \sigma \vec{E}$$

permitivita (ε), permeabilita (μ) a vodivost (σ) jsou v tomto případě skaláry (obecně tenzory 2. řádu)

$$\text{rot } \vec{E} = -\mu_0 \frac{\partial \vec{H}}{\partial t}$$

$$\text{rot } \vec{H} = \varepsilon_0 \varepsilon_r \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} + \sigma \vec{E}$$

$$\text{div } \vec{E} = 0$$

$$\text{div } \vec{H} = 0$$

pro elektrickou složku elektromagnetického pole (po vyloučení $\vec{H}$) lze napsat

$$\text{rot rot } \vec{E} = -\mu_0 \frac{\partial}{\partial t} \left(\varepsilon_0 \varepsilon_r \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} + \sigma \vec{E} \right)$$

po úpravě získáme vlnovou rovnici pro vektor intenzity elektrického pole

$$\frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial z^2} - \sigma \mu_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} - \mu_0 \varepsilon_0 \varepsilon_r \frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial t^2} = 0$$

hledáme řešení ve tvaru rovinné harmonické vlny

$$\vec{E}^*(\vec{r}, t) = \vec{E}_0 \exp \left[i \omega \left(t - \frac{\vec{s} \cdot \vec{r}}{v} \right) \right] \quad \rightarrow \quad \vec{E}(\vec{r}, t) = \vec{E}_0 \cos(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t + \varphi)$$

(ω - úhlová frekvence, $\vec{s}$ - jednotkový vektor ve směru šíření vln s vektorovou amplitudou $\vec{E}_0$,
 v - fázová rychlost, φ - fáze)

$\vec{E}^*(\vec{r}, t)$ - komplexní veličina, fyzikální smysl má pouze reálná část řešení

pro nevodivé prostředí ($\sigma = 0$) musí platit

$$\frac{1}{v^2} = \mu_0 \varepsilon_0 \varepsilon_r$$

ve vakuu ($\varepsilon_r = 1$) $v = c = 1/(\varepsilon_0 \mu_0)^{1/2}$

index lomu světla (pro nevodivé látky) $n = c/v$, $n^2 = \varepsilon_r$

vodivé prostředí ($\sigma \neq 0$) absorbuje elektromagnetické záření, pro řešení vlnové rovnice ve tvaru rovinné vlny musí její fázová rychlost splňovat podmínku

$$\frac{1}{v^2} = \mu_0 \varepsilon_0 \varepsilon_r - i \frac{\mu_0 \sigma}{\omega}$$

je nutno zavést komplexní index lomu n^* a komplexní relativní permitivitu ε^*

$$n^* = n - ik, \quad n^* = c/v$$

a platí

$$\varepsilon_r = n^2 - k^2, \quad \frac{\sigma}{\varepsilon_0 \omega} = 2nk$$

(k - index absorpce)

komplexní relativní permitivita

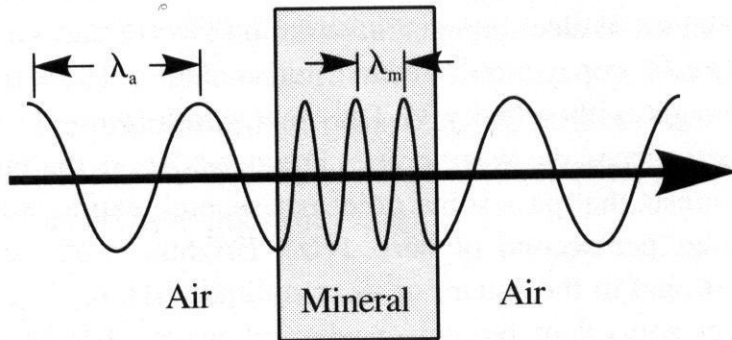
$$\varepsilon^* = \varepsilon_1 - i\varepsilon_2$$

$$\varepsilon_1 = \varepsilon_r = n^2 - k^2$$

$$\varepsilon_2 = \frac{\sigma}{\varepsilon_0 \omega} = 2nk$$

Refrakce záření

rychlost šíření vln v různých prostředích není stejná

frekvence záření je konstantní, mění se vlnová délka ($\lambda = v/v$)

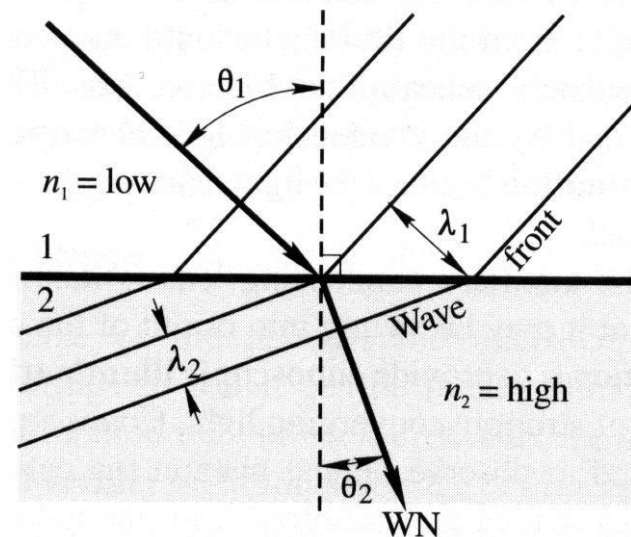
k interferenci vln dochází v jiném směru
→ zdánlivý lom záření

(transparentní nevodivá pevná látka)

Snellův zákon

(úhel, o který se změnil směr šíření vlnění při přechodu z jednoho prostředí do druhého)

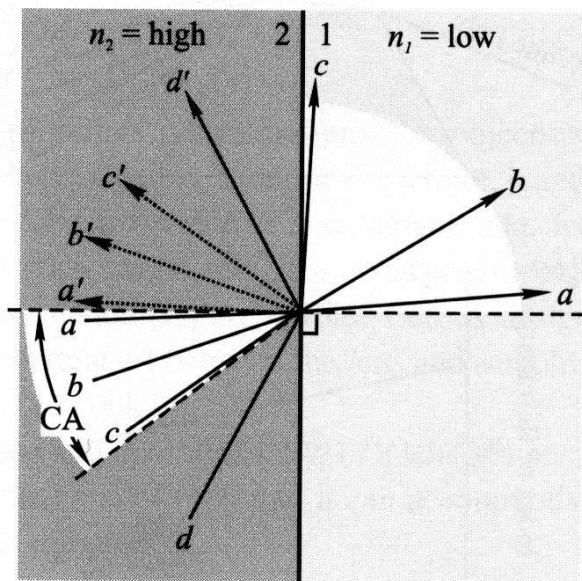
$$\frac{\sin \theta_1}{\sin \theta_2} = \frac{n_2}{n_1}$$

(WN - normála k vlnoploše)

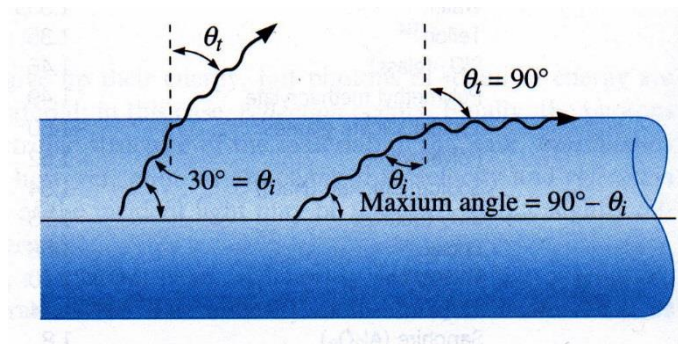
Totální reflexe

refrakce pod úhlem větším než 90° není možná; při přechodu do prostředí s nižším indexem lomu záření projde přes rozhraní pouze v případě, je-li úhel dopadu menší než kritický úhel

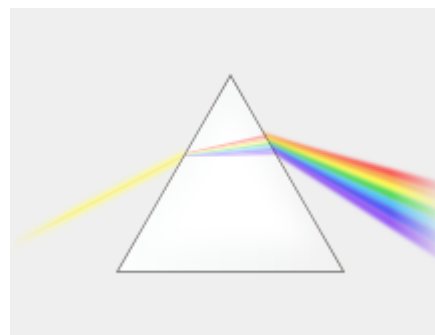

pro kritický úhel platí vztah

$$\sin(CA) = n_1/n_2$$

index lomu závisí na vlnové délce
(klesá s rostoucí vlnovou délkou)
→ disperze světla

Polarizace záření

šíření elektromagnetické vlny: kmity jsou příčné na směr šíření, vektory elektrické a magnetické složky jsou na sebe navzájem kolmé, ale mohou se otáčet kolem vektoru šíření

$$\vec{E}(\vec{r}, t) = \vec{E}_0 \cos(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t + \varphi)$$

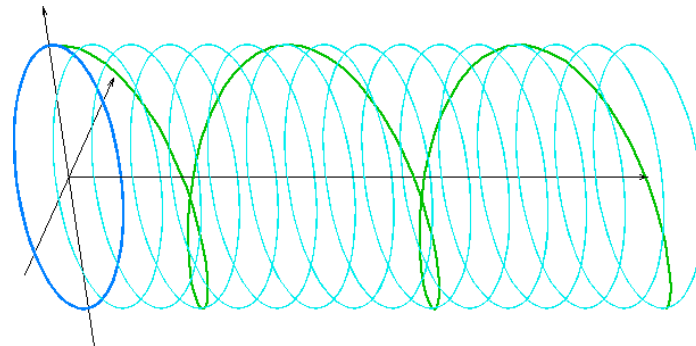
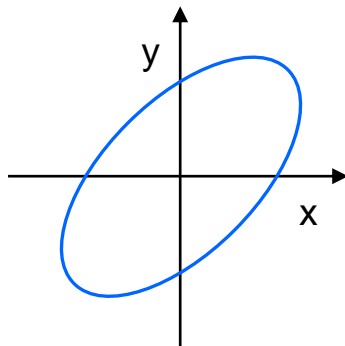
$$\vec{B}(\vec{r}, t) = \vec{B}_0 \cos(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t + \varphi)$$

($\vec{E}_0, \vec{B}_0$ - vektorová amplituda vlny, $\vec{k}$ - vlnový vektor ve směru šíření vlny, $\vec{r}$ - polohový vektor, ω - kruhová frekvence, t - čas, φ - obecná fáze)

k popisu postačí pouze jeden z vektorů (zpravidla se volí $\vec{E}$)

nepolarizované světlo: v rovině kolmé na směr šíření vlny má vektor $\vec{E}(\vec{r}, t)$ v závislosti na čase náhodný směr

polarizované světlo: v rovině kolmé na směr šíření vlny opisuje koncový bod vektoru $\vec{E}(\vec{r}, t)$ v závislosti na čase pravidelnou křivku

Interference dvou navzájem kolmých monochromatických rovinných harmonických vln

vlny mají stejnou frekvenci a vlnový vektor a jsou lineárně polarizované ve směrech os x a y , šíří se ve směru osy z

$$\vec{E}(z, t) = \vec{x}_0 E_1 \cos(kz - \omega t + \varphi_1) + \vec{y}_0 E_2 \cos(kz - \omega t + \varphi_2)$$

($\vec{x}_0, \vec{y}_0$ - jednotkové vektory ve směru os x a y , E_1, E_2 - amplitudy vln v daných směrech, φ_1, φ_2 - obecně různé fáze)

výchylky kmitů za podmínky $z = 0 \rightarrow$ parametrické rovnice křivky, kterou opisuje koncový bod vektoru $\vec{E}$ v rovině x - y :

$$E_x(t) = \cos(\omega t + \varphi_1) = E_1(\cos \omega t \cos \varphi_1 - \sin \omega t \sin \varphi_1)$$

$$E_y(t) = \cos(\omega t + \varphi_2) = E_2(\cos \omega t \cos \varphi_2 - \sin \omega t \sin \varphi_2)$$

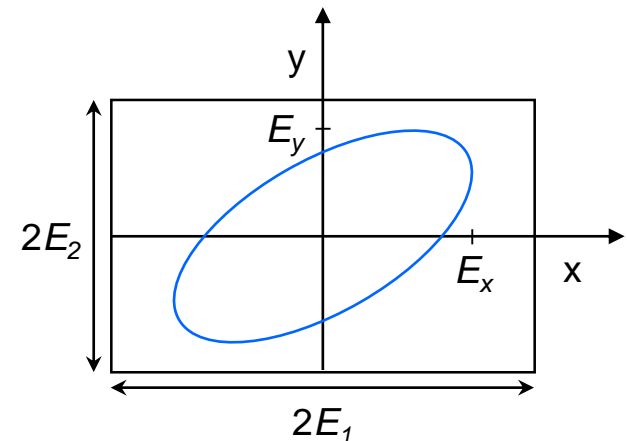
výsledná intenzita $\vec{E}$ je vektorovým součtem intenzit E_x a E_y ; soustava je řešitelná, platí-li

$$\begin{vmatrix} \cos \varphi_1 & -\sin \varphi_1 \\ \cos \varphi_2 & -\sin \varphi_2 \end{vmatrix} \neq 0$$

$\rightarrow$ rovnice elipsy - vzniká elipticky polarizované světlo

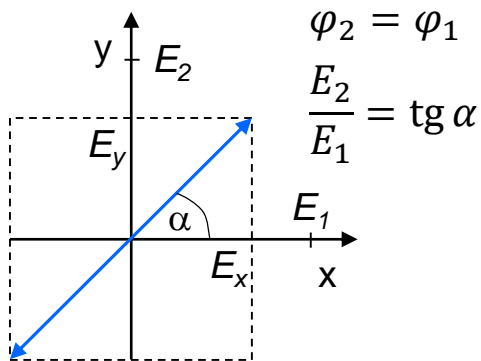
$$\left(\frac{E_x(t)}{E_1}\right)^2 + \left(\frac{E_y(t)}{E_2}\right)^2 - 2\frac{E_x(t)E_y(t)}{E_1E_2}\cos\varphi = \sin^2\varphi$$

$$(E_x(t) \leq E_1, E_y(t) \leq E_2, \varphi = \varphi_2 - \varphi_1)$$

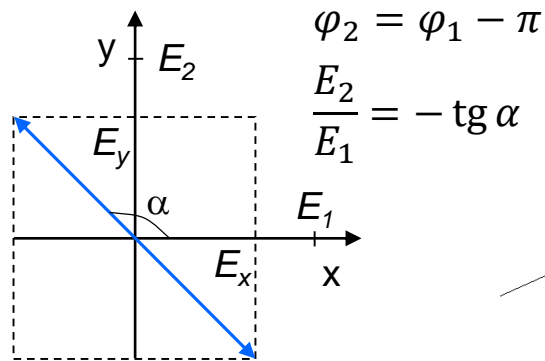

Lineárně polarizované světlo

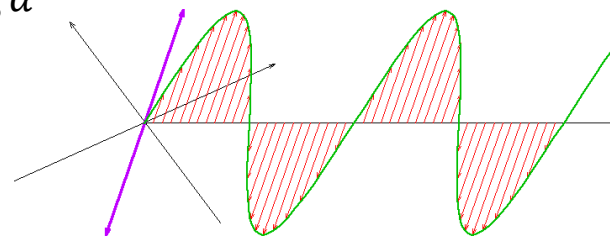
limitní případ elipticky polarizovaného světla, koncový bod vektoru $\vec{E}$ kmitá v jedné rovině, z poměru amplitud E_1 a E_2 lze určit úhel natočení v rovině x - y

pravotočivá orientace

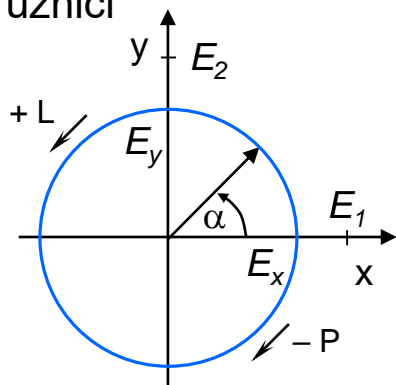

levotočivá orientace

Kruhově polarizované světlo

limitní případ elipticky polarizovaného světla, koncový bod vektoru $\vec{E}$ v rovině x - y opisuje kružnici

$$E_1 = E_2$$

$$\varphi_2 = \varphi_1 \pm \frac{\pi}{2}$$

$$\alpha = \omega t + \varphi_1$$

$$E_x(t) = E_1 \cos(\omega t + \varphi_1)$$

$$E_y(t) = E_2 \cos(\omega t + \varphi_1 \pm \frac{\pi}{2}) = \mp E_2 \sin(\omega t + \varphi_1)$$

– pravotočivá orientace (P), + levotočivá polarizace (L)
(orientace otáčení proti směru šíření světla)

Polarizace světla v pevné látce

homogenní, nevodivá, magneticky izotropní a elektricky anizotropní pevná látka → velikost a směr polarizace závisí na směru šíření vektoru intenzity elektrického pole

$$\vec{D} = \varepsilon_0 \sum \varepsilon_{ij} \vec{E} \quad i = x, y, z \quad j = x, y, z$$

$$\begin{vmatrix} D_x \\ D_y \\ D_z \end{vmatrix} = \varepsilon_0 \begin{vmatrix} \varepsilon_{xx} & \varepsilon_{xy} & \varepsilon_{xz} \\ \varepsilon_{yx} & \varepsilon_{yy} & \varepsilon_{yz} \\ \varepsilon_{zx} & \varepsilon_{zy} & \varepsilon_{zz} \end{vmatrix} \begin{vmatrix} E_x \\ E_y \\ E_z \end{vmatrix}$$

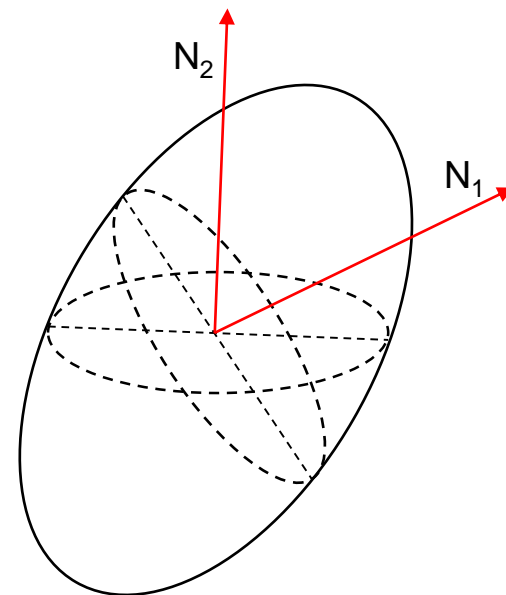
ε_{ij} - tenzor relativní permitivity, symetrický, platí $\varepsilon_{ij} = \varepsilon_{ji}$ → 6 nezávislých složek

$$\frac{x^2}{\varepsilon_{xx}} + \frac{y^2}{\varepsilon_{yy}} + \frac{z^2}{\varepsilon_{zz}} = 1$$

elipsoid vlnových normál, obecně má dva kruhové řezy

ve směrech normál kruhových řezů (N_1 , N_2) se elektromagnetické záření šíří pouze jednou rychlostí (v_1 , v_2)

→ krystal může mít maximálně dvě optické osy

Opticky izotropní látky

tři navzájem kolmé krystalograficky ekvivalentní směry (kubické krystaly, amorfní látky)

Opticky anizotropní látky

- opticky jednoosé

dva a více krystalograficky ekvivalentních směrů v jedné rovině (trigonální, tetragonální a hexagonální krystaly)

rozdělení paprsku v krystalu, jeden se chová podle Snellova zákona nezávisle na směru (ordinarius – o); druhý má proměnlivý index lomu v závislosti na sklonu k optické ose, kmitá kolmo k rovině prvního (extraordinarius – e), oba jsou lineárně polarizované

rychlost šíření paprsků: $v_o > v_e$ – pozitivní jednoosý krystal, $v_o < v_e$ – negativní jednoosý krystal, maximální rozdíl ve směru kolmém na optickou osu

je-li vstupující paprsek rovnoběžný s optickou osou, k jeho rozdělení nedojde

- opticky dvouosé

nemají dva krystalograficky ekvivalentní směry (ortorombické, monoklinické a triklinické krystaly)

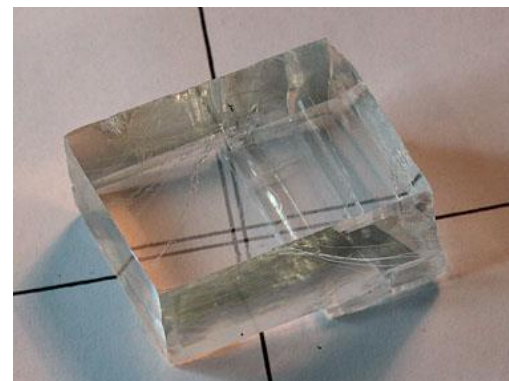
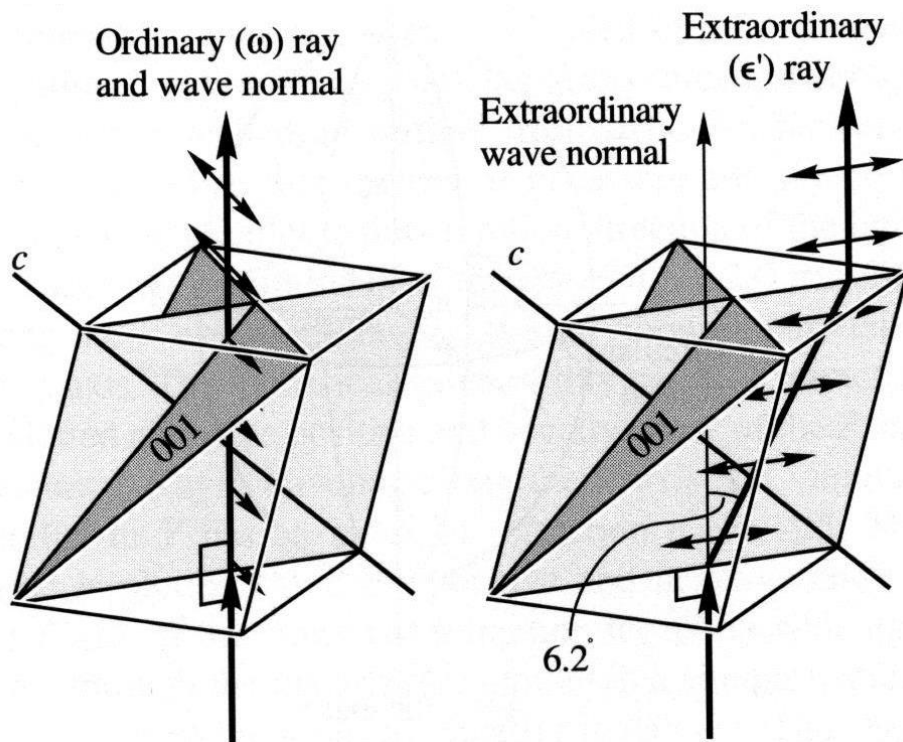
vznikají tři paprsky, v krystalu existují tři indexy lomu (n_o, n_{e1}, n_{e2})

Dvojlom v krystalu kalcitu

řádný paprsek – stejný jako paprsek v izotropním prostředí (stejná rychlost ve všech směrech, při kolmém dopadu nepodléhá refrakci), lineárně polarizovaný rovnoběžně s rovinou kolmou na optickou osu

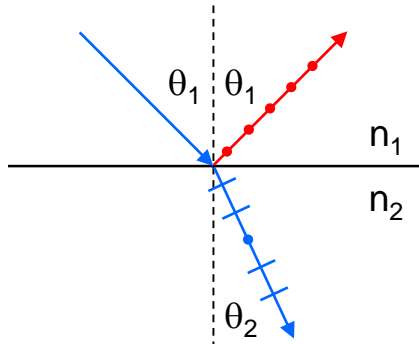
mimořádný paprsek – různá rychlost v různých směrech, láme se i při kolmém dopadu, lineárně polarizovaný rovnoběžně s rovinou tvořenou optickou osou (c) a oběma paprsky ($n_o = 1,658$; $n_e = 1,486$, pro $\lambda = 589$ nm)

Získání polarizovaného světla

- polarizace odrazem

odrazem paprsku dopadajícího pod Brewsterovým úhlem se získá světlo lineárně polarizované kolmo na rovinu dopadu

$$n_1 < n_2$$

$$n_1 \sin \theta_1 = n_2 \sin \theta_2 \text{ (Snellův zákon)}$$

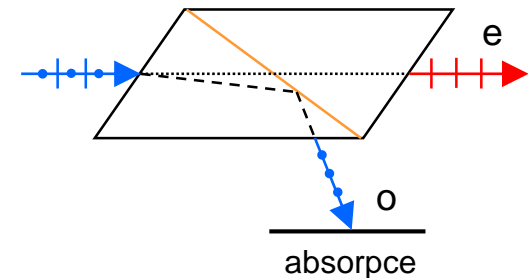
pro Brewsterův úhel platí

$$\theta_1 + \theta_2 = \frac{\pi}{2}$$

$$\text{tg } \theta_1 = \frac{n_2}{n_1}$$

- polarizace dvojlomem

Nicolův hranol (vznikne rozříznutím a slepením klencového krystalu kalcitu), vystupuje světlo lineárně polarizované rovnoběžně s rovinou dopadu (mimořádný paprsek)

- polarizace totálním odrazem

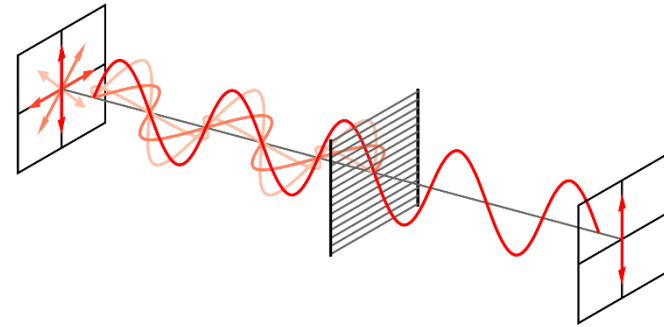
Fresnelův hranol – získání kruhově polarizovaného světla, dopadající světlo lineárně polarizované pod úhlem $\pi/4$ k rovině dopadu, dosažení fázového rozdílu $\pi/2$ mezi rovnoběžnou a kolmou složkou

- polarizační filtry

anizotropní dielektrický materiál → rozdílná absorpce světla v závislosti na orientaci kmitání elektromagnetické vlny

(model: rovnoběžně uspořádané lineární vodiče, vzdálenost srovnatelná s vlnovou délkou světla

→ *lineární polarizační filtr*)

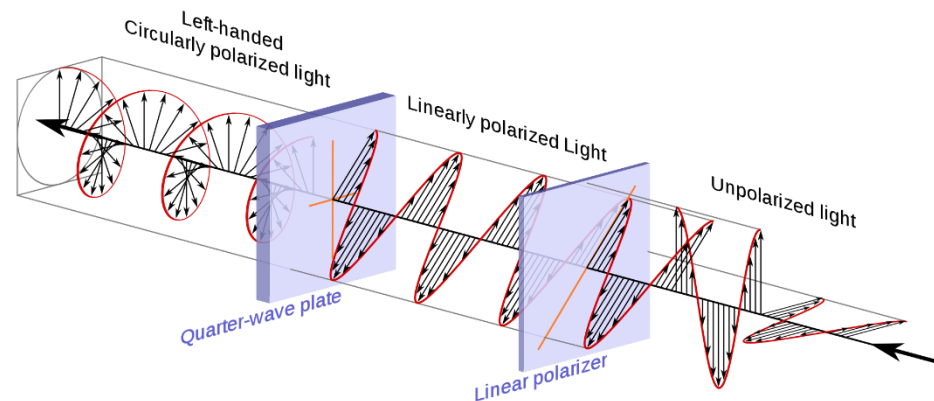

eliminace odrazu světla z vodní hladiny pomocí polarizačního filtru ([https://en.wikipedia.org/wiki/Polarizing_filter_\(photography\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Polarizing_filter_(photography)))

cirkulární polarizační filtr

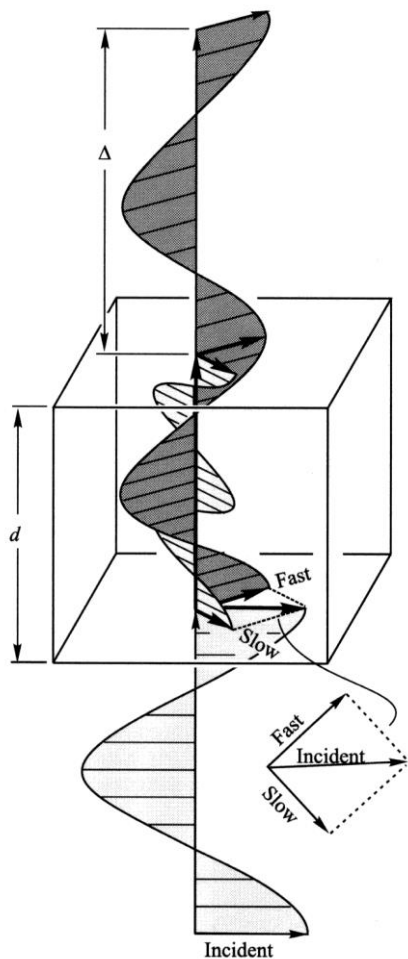
kruhová polarizace světla po průchodu filtrem

- světlo se nejprve polarizuje lineárně, v další vrstvě se mění na kruhově polarizované (vlnová zpoždovací destička)

Vlnové zpožďovací destičky

dvojlomný krystal, plochy vybroušené rovnoběžně s optickou osou, na vstupu rozdělí lineárně polarizované světlo, na výstupu jsou lineárně polarizované paprsky fázově posunuty

řádny i mimořádný paprsek mají vlastní vlnovou délku a index lomu; fázový posun

$$|\Delta\varphi| = \frac{2\pi}{\lambda} |n_e - n_o| d$$

(λ - vlnová délka světla ve vakuu, n_e, n_o - indexy lomu řádného a mimořádného paprsku, d - tloušťka destičky)

Δ - dráhový rozdíl

půlvlnná destička

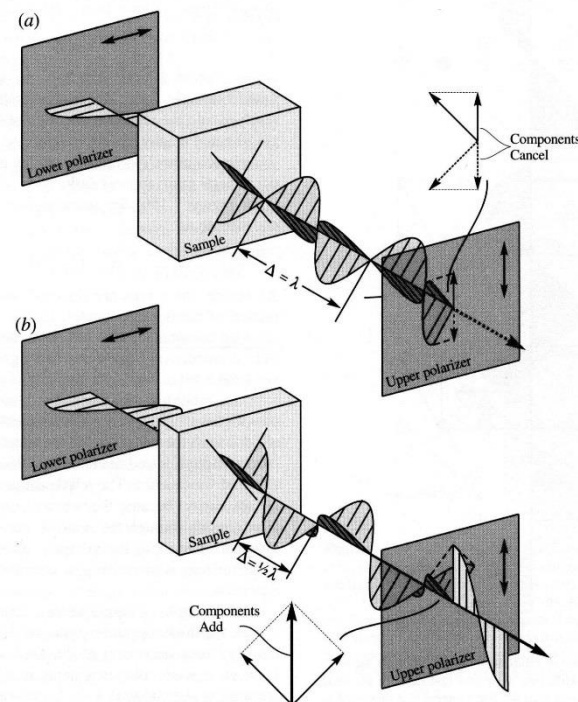
$$\Delta = \frac{\lambda}{2} \rightarrow \text{fázový posun o } \Delta\varphi = k\pi$$

vzniká světlo lineárně polarizované kolmo na rovinu polarizace dopadajícího světla (k - kladné celé číslo)

čtvrtvlnná destička

$$\Delta = \frac{\lambda}{4} \rightarrow \text{fázový posun o } \frac{\pi}{2}$$

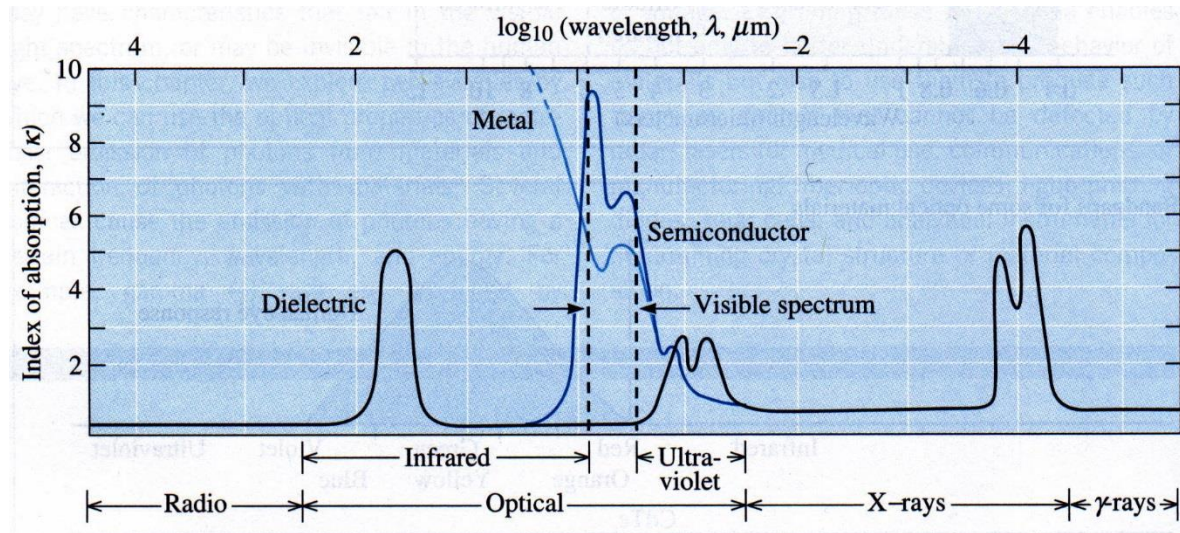
vzniká kruhově polarizované světlo (nutný úhel 45° mezi rovinou polarizace dopadajícího světla a optickou osou)

Absorpce záření v pevné látce

charakterizována závislostí absorpčního koeficientu na vlnové délce pronikajícího záření

absorpční koeficient $\kappa = \frac{\alpha\lambda}{4\pi n}$ (α - lineární absorpční koeficient, λ - vlnová délka, n - index lomu)

Kovy: transparentní až pro záření o vysoké energii

Polovodiče: vlastní absorpce – excitace elektronu z valenčního do vodivostního pásu ($h\nu > E_g$), příměsová absorpce – excitace s využitím hladin příměsí v zakázaném pásu ($h\nu < E_g$)

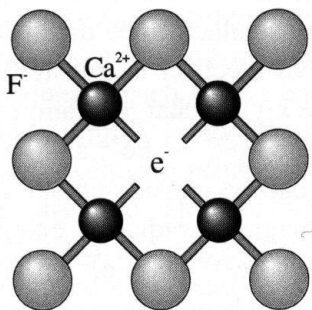
Dielektrika: excitonová absorpce (vznik excitonu), barevná centra (vakance, hladiny příměsí v zakázaném pásu)

→ další efekty (luminiscence, stimulovaná emise záření)

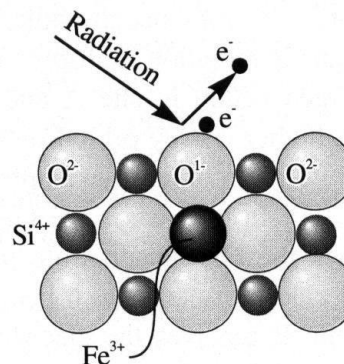

Barevná centra

elektronová a děrová barevná centra – excitace elektronů po absorpci energie záření v oblasti viditelného světla

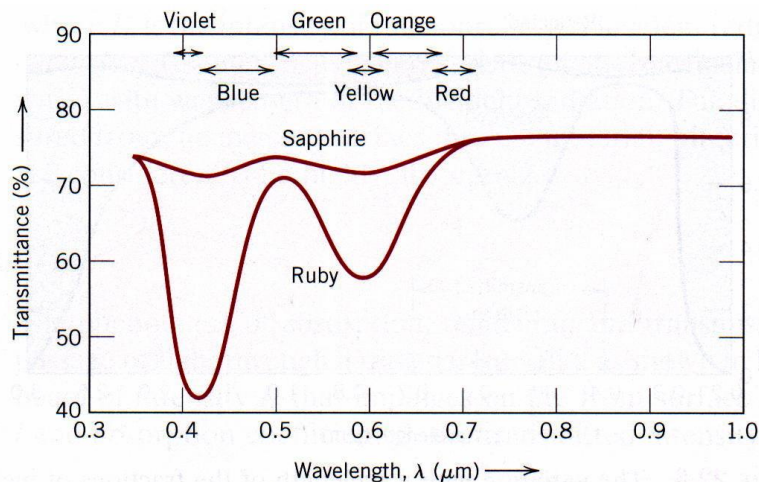
fluorit (CaF_2)
elektron zachycený
v aniontové vakanci

ametyst (krystal SiO_2 s příměsí Fe^{3+})
díra vzniklá vyražením elektronu z
kyslíkového aniontu vázaného ke
kationtu Fe^{3+}

příměsi – energetické hladiny v zakázaném pásu umožní excitaci elektronů po absorpci energie záření v oblasti viditelného světla

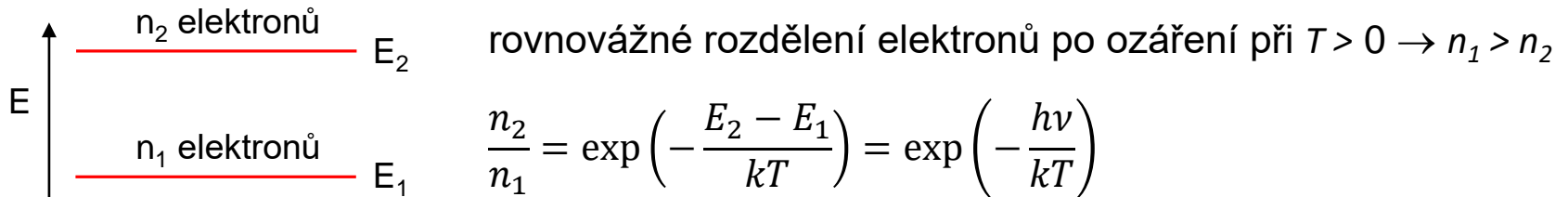
rubín (krystal Al_2O_3 s příměsí Cr^{3+})

přechody elektronů v orbitalech 3d kationtů Cr^{3+} →
absorpce záření při 410 a 550 nm

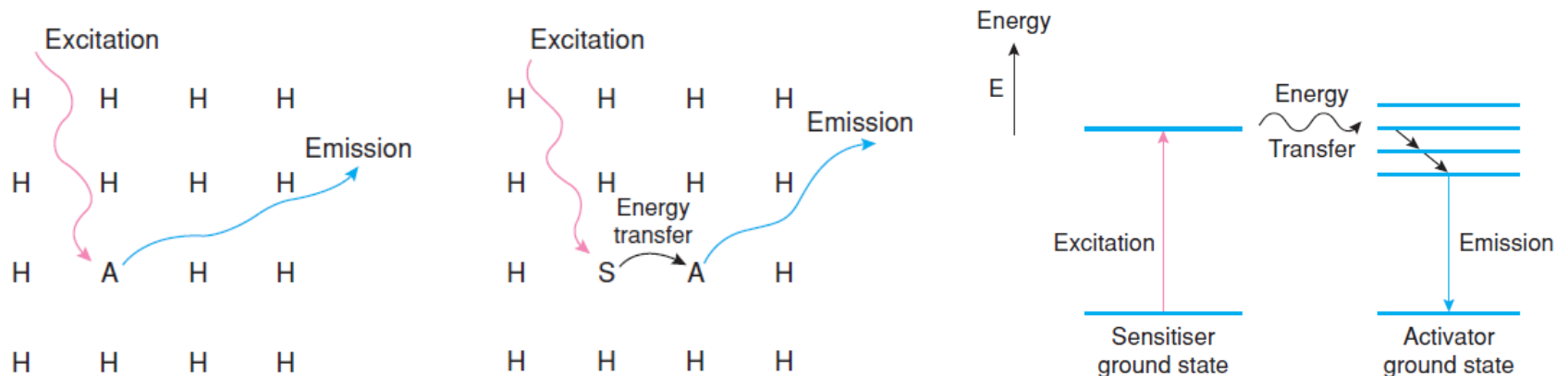
Luminiscence

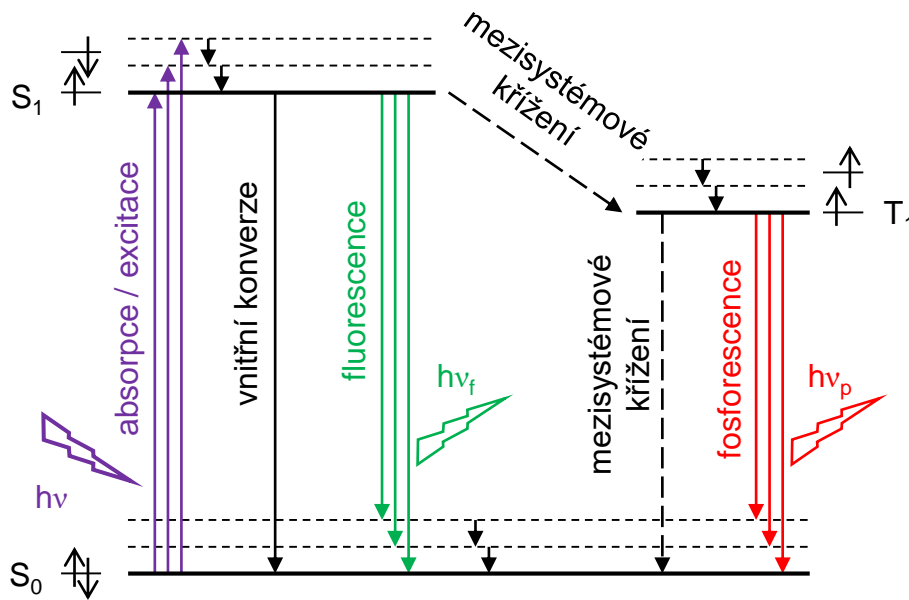
emise energie absorbované materiálem ve formě záření, které převyšuje tepelné záření látky
 přechody elektronů mezi diskrétními hladinami o různé energii ($E_2 > E_1$, $E_2 - E_1 = h\nu$)
 přechod excitovaného elektronu do základního stavu $\rightarrow$ foton luminiscenčního záření

luminiscence po absorpci různých druhů energie (termoluminiscence, chemiluminiscence, bioluminiscence, triboluminiscence, elektroluminiscence, fotoluminiscence)

fotoluminiscenční materiály: luminiscenční centra (aktivátory) v krystalové struktuře; někdy přidány senzitivátory, z nichž se energie přenáší na luminiscenční centra

monomolekulární proces (Jablonského diagram)

excitace → spin elektronu se nemění

fluorescence: spinově povolený přechod
 $S_1 \rightarrow S_0$, $10^{-10} - 10^{-7}$ s

fosforescence: spinově zakázaný přechod
 $T_1 \rightarrow S_0$, $> 10^{-5}$ s (až několik minut nebo hodin)

Nezářivé přechody:

vnitřní konverze (internal conversion, IC):
 $S \rightarrow S$, $T \rightarrow T$, spin se nemění

mezisystémové křížení (inter-system crossing, ISC):
 $S \rightarrow T$, $T \rightarrow S$, mění se spin

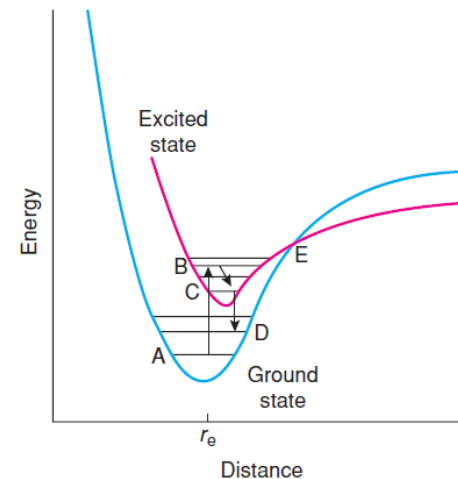
vibrační relaxace: přechody mezi vibračními hladinami v rámci energetických stavů

- excitace elektronu v luminiscenčním centru ($A \rightarrow B$)
- vibrační relaxace v excitovaném stavu ($B \rightarrow C$)
- návrat do základního stavu ($C \rightarrow D$), emise fotonu

→ emitované záření má nižší energii než excitační záření (Stokesův posuv)

tepelné zhášení luminiscence: při určité teplotě může aktivátor v excitovaném stavu přejít do základního stavu přes vibrační hladiny (E)

zhášení luminiscence příměsemi: nezářivý přenos energie z aktivátoru nebo senzitizeru

potenciální energie aktivátoru v základním a excitovaném stavu

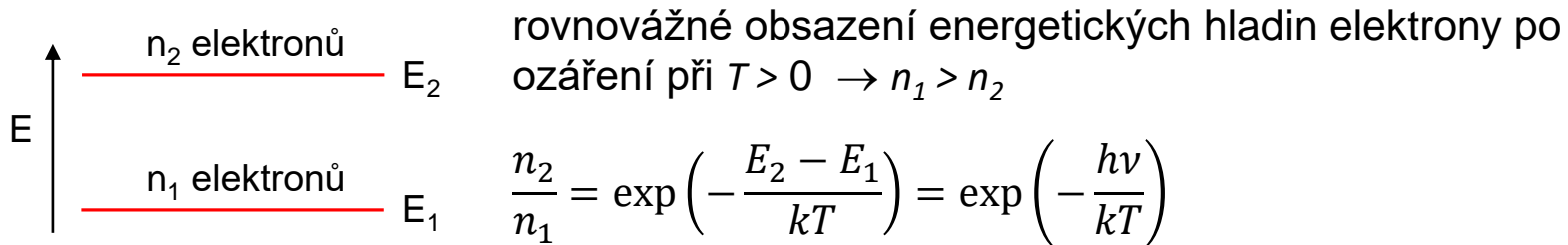
Lasery

kvantové generátory světla – zesílení světla stimulovanou emisí záření (LASER = Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation)

produkované záření – monochromatické, vysoká intenzita, koherence, úzký svazek

Stimulovaná emise

zářivý přechod excitovaného elektronu do základního stavu → spontánní emise (fluorescence)

dodáním energie nutno dosáhnout inverzního obsazení hladin, kdy $n_2 > n_1$

v aktivním prostředí vznikne více fotonů, než se ztratí absorpcí, pro intenzitu světla platí

$$I = I_0 \exp(n_2 - n_1) Kl ; K = 2/(n_2 - n_1)$$

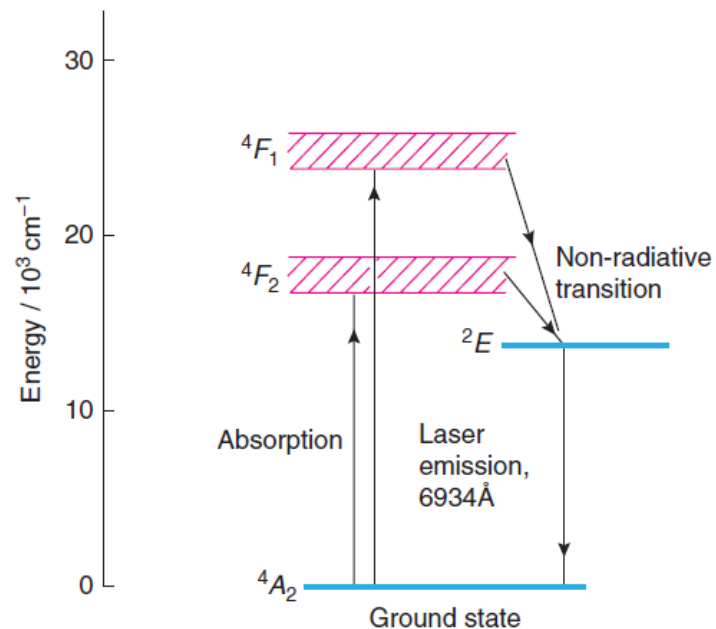
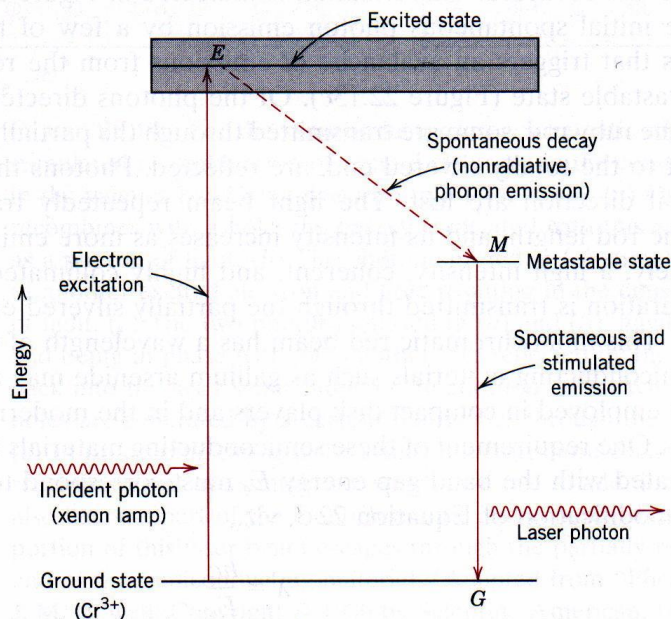
(I_0 - intenzita vstupujícího světla, l - dráha světla v aktivním prostředí)

záření se odráží na zrcadlech → zesílení vlny interferencí dopadající a odražené vlny (zrcadlový rezonátor); rezonanční frekvence (c - rychlost světla v rezonátoru, n – celé číslo)

$$\nu = n \frac{c}{2l} \quad (\text{zesiluje se vlna splňující podmínku stojatého vlnění, } n = \frac{2l}{\lambda})$$

Hladinové lasery

tříhladinový rubínový laser (rezonátor – monokrystal Al_2O_3 s příměsí Cr^{3+}), excitace 3d elektronů Cr^{3+} do vyšších energetických hladin

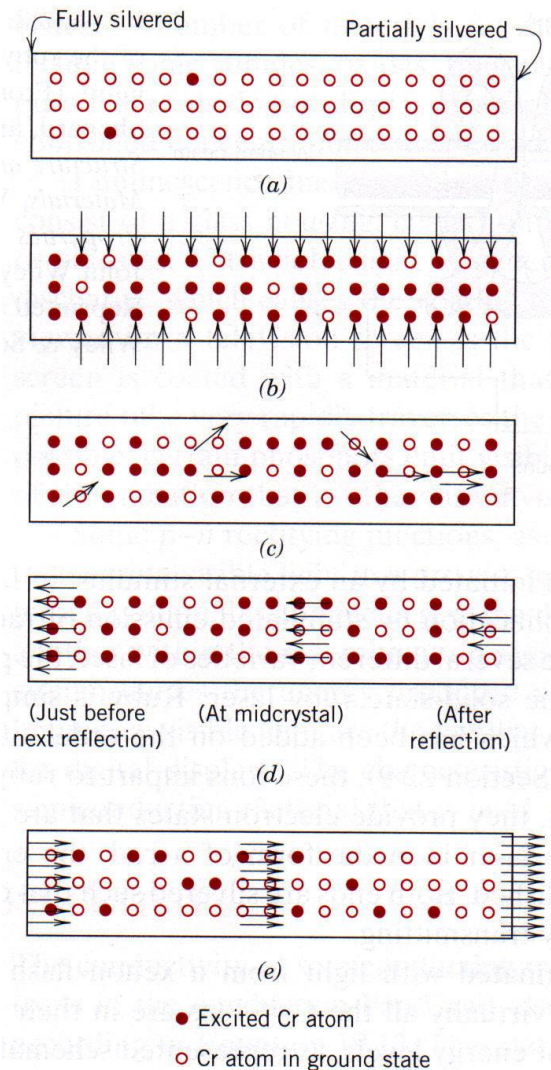
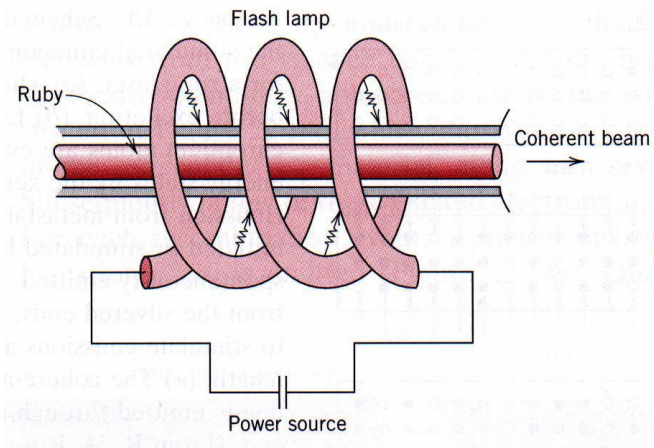

poměrně dlouhé setrvání elektronů na metastabilních hladinách (až 3 ms), inverzní obsazení foton o vhodné energii vyvolá se stejnou pravděpodobností excitaci nebo přechod do základního stavu → stimulovaná emise; emitovaný foton má stejnou energii, stejný směr i stejnou fázi jako stimulující foton

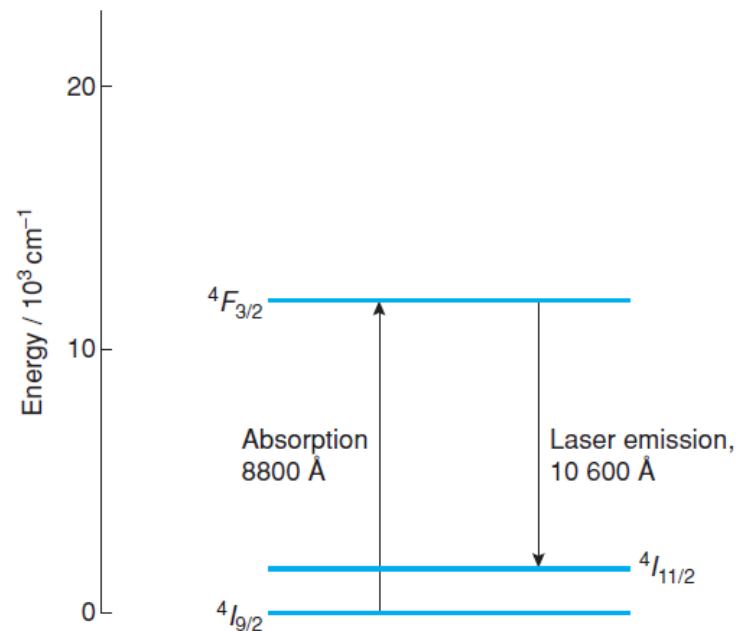
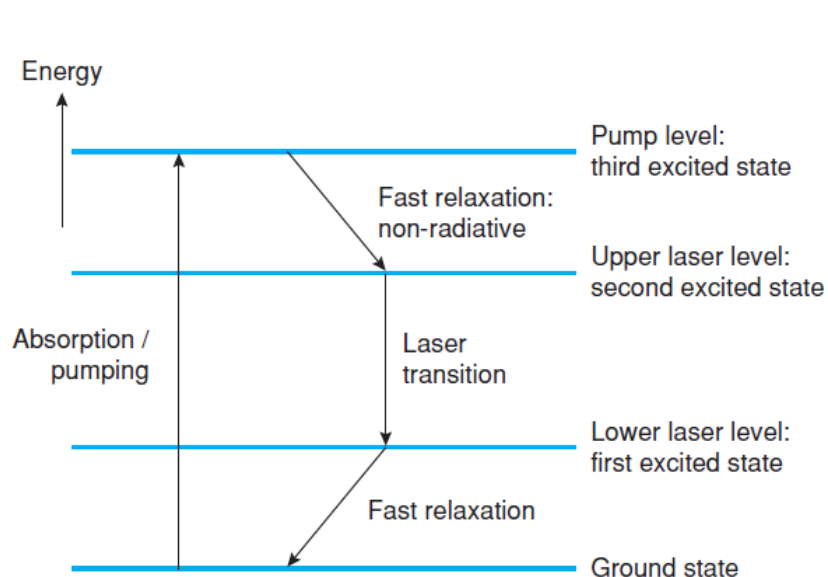
aktivní prostředí – rubínový monokrystal válcového tvaru s přesně rovnoběžně zabroušenými konci, napařená vrstva kovu odráží světlo (jedno zrcadlo je polopropustné)

zdroj excitačního záření – xenonová výbojka

světlo opakovaně prochází krystalem rovnoběžné s jeho podélnou osou → stimulované emise (fotony vyzářené v jiných směrech jsou absorbovány), polopropustným zrcadlem je vyzářen koherentní svazek ($\lambda = 694 \text{ nm}$, poměr vyzářené energie k příkonu asi 1 %)

čtyřhladinový neodymový laser (rezonátor – monokrystal $\text{Y}_3\text{Al}_5\text{O}_{12}$ se substituční příměsí Nd^{3+} za Y^{3+} ; Nd:YAG), excitace 4f elektronů Nd^{3+} do vyšších energetických hladin (5d-6s)

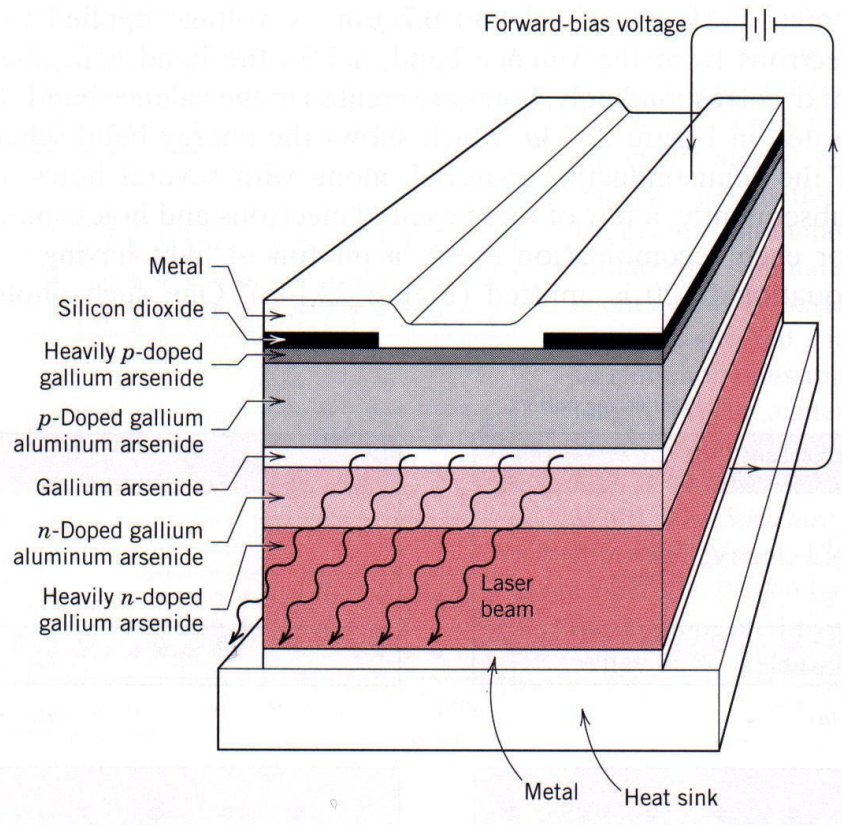

(převzato z A. R. West, Solid State Chemistry and its Applications, Second Edition/Students Edition, J. Wiley & Sons 2014)

Polovodičové lasery - laserové diody

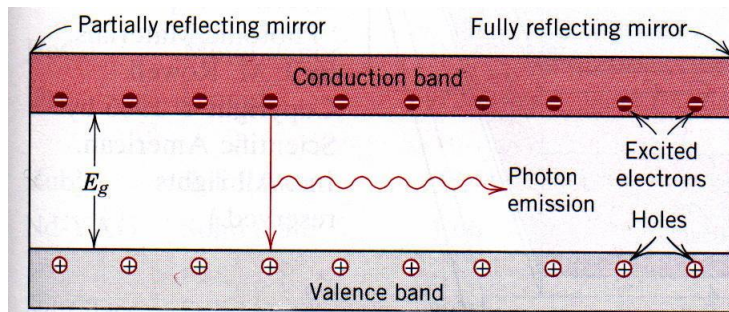
analogy LED diod, složitější struktura (tenké vrstvy různého složení a vlastností)

intenzivním injekčním proudem dochází k excitaci velkého množství elektronů do vodivostního pásu, musí být kompenzovány ztráty v důsledku spontánní rekombinace elektronů a děr, podobný mechanismus stimulované emise jako u hladinových laserů

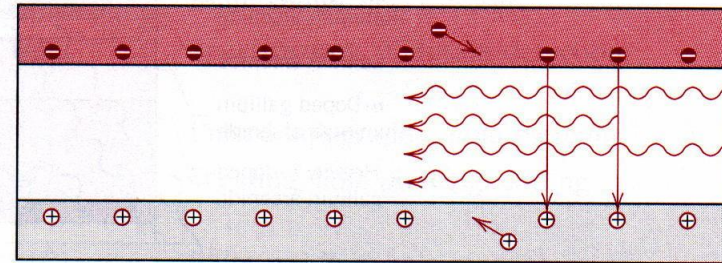

struktura polovodičového laseru na bázi GaAs

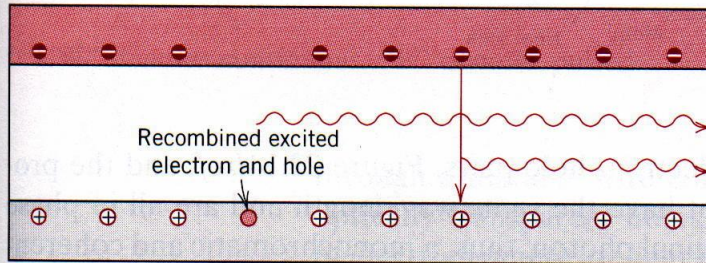

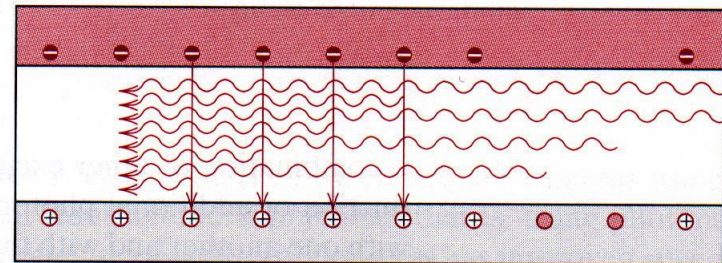
(a)

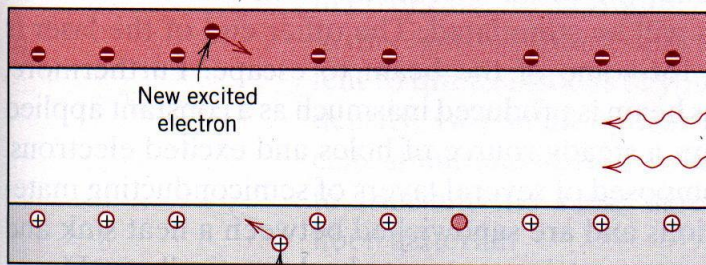
(d)

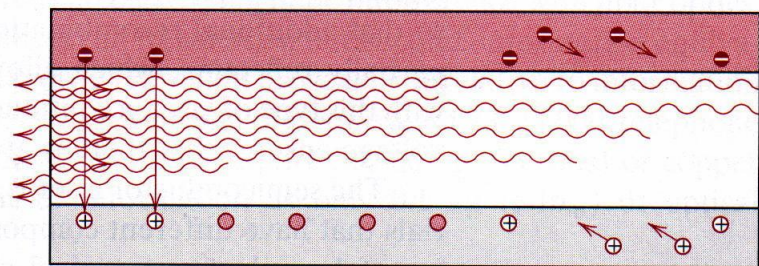
(b)

(e)

(c)

(f)

vznik laserového svazku emisí fotonů po rekombinaci párů elektron díra: emise fotonu při spontánní rekombinaci je stimulem k řetězové rekombinaci dalších párů, intenzita záření se zesiluje odrazem na zrcadlech, nové páry elektron-díra jsou generovány proudem procházejícím polovodičem přes přechod p-n.

Tento výukový materiál je autorským dílem, které je chráněno autorským právem VŠCHT Praha.

Některé části přednášky vycházejí z autorských děl třetích osob, která VŠCHT Praha užívá pro účely výuky svých studentů na základě zákonné licence.

Obsah této přednášky je určen výlučně pro výuku studentů VŠCHT Praha.

Obsah přednášky nesmí být rozmnožován, zaznamenáván, napodobován, publikován ani jinak rozšiřován bez písemného souhlasu majitele autorských práv.

Autorské právo neporušuje ten student VŠCHT Praha, který výlučně pro svou osobní potřebu zhotoví záznam či napodobeninu díla nebo užije dílo jiným způsobem, který dle zákona autorské právo neporušuje.

© VŠCHT Praha 2021